

Nr 242.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 175, angående försäljning av Svea ingenjörkårs, fälttelegrafkårens och ammunitionsfabrikens nuvarande områden m. m.*

Uti propositionen 175 har föreslagits att åtskilliga å Kungsholmen i Stockholm belägna kronan tillhöriga områden må i den ordning och med de undantag, som framdeles kunna varda av Kungl. Maj:t och riksdagen bestämda, försälas, samt att av de inflytande beloppen högst 11,021,000 kronor må användas för kaserner och återstoden användas för andra försvarsändamål. Mot denna framställning kan göras i tillämpliga delar samma erinringar, som av undertecknad i motionen 220 framställdes mot propositionen om försäljning av Karlbergs kungsgård. Förslaget innebär, att staten skall avhända sig sin egendom på det oförnuftigaste sätt för att utvinna den största möjliga offergård åt militärväsendet på bekostnad av folkhälsan. En så beskaffad framställning synes mig likaledes böra avslås eller också förbindas med förnuftiga villkor. Ätminstone bör väl samtidigt beslutas om ordningen för försäljningen, innan själva försäljningen beviljas. Huvudstadens innevänares och statens sannskyldiga intressen resa sig mot en så beskaffad framställning som den förevarande.

Till ytterligare belysning vad det nu gäller tillåter jag mig, utöver vad i förenämnda motion erinrats, åberopa de synpunkter, som utvecklats i dels motionen nr 139 vid 1914 års senare riksdag och dels vidfogade åren 1912 och 1911 väckta motioner inom Stockholms stadsfullmäktige om en förnuftig lösning av bostadsfrågan i storstäderna och statsmaktens medverkan därtill.

På grund av vad sålunda anförts hemställas,

att i första rummet propositionen om försäljning av vissa å Kungsholmen belägna, kronan tillhöriga områden icke måtte av riksdagen bifallas;

men om detta yrkande ej kan vinna avseende,
att riksdagen ville medgiva försäljningen allenast under uttryckligt villkor, att det försålda området anordnas till trädgårdsstad för såväl egna hem som bostäder till uthyrning.

Stockholm den 5 maj 1915.

Carl Lindhagen.

Bil. A.

Motien nr 11 hos Stockholms stadsfullmäktige år 1912.

Av herr **Lindhagen** m. fl., *ang. ytterligare åtgärder för huvudstadens utveckling till trädgårdsstad både inom och utom stadens nuvarande planlagda område samt statsmaktens medverkan därtill.*

Till Stockholms stadsfullmäktige.

Bland de samhälleliga företeelser, som främst tära på folkhälsan, upptornar sig, vid sidan om fattigdomen och industrialismen, även storstädernas fördärvliga inflytande. Det är klart, att i den mån människorna i sitt dagliga liv komma bort från naturens läkande krafter samt tvingas att lida ständig brist på ren luft, ljus och naturglädje, måste kropp och sinne småningom taga skada. Den tidsföreteelse, som allt mer hopar människor i städerna, blir i all synnerhet en stor samhällsolycka, när dessa nya bosättningar få regleras ensamt av den privata företagsamhet, som bygger på förvärvsbegäret. De stora hyreskasärnernas sammanträngda hopgyttringar äro lika många gravställen för folkhälsan. De bliva det fullständigt, när de anvisas såsom boningar åt fattigdomens och industrialismens offer.

Ett litet brottstycke ur livet brukar ofta bättre än långa utläggningar klar-göra vad en fråga gäller. I en motion (nr 6 för 1907), som annu är beroende på fullmäktiges prövning, har av herr Sundell förordats inrättandet av skogsskolor för huvudstadsbarn med klen hälsa. Motionären yttrar bl. a. följande:

»Den verkan, som skollovskolonier åstadkomma på de flesta av de barn, som få medfölja en sådan koloni, är så iögonfallande, att den ej kan av någon förnekas. Tyvärr varar denna verkan alltför kort tid framåt, beroende på att kolonierna äro på

landet endast den korta tiden av två månader. Redan i slutet av höstterminen har verkan av sommarvistelsen försvunnit, och barnen äro lika klena som förut; undantag givas naturligtvis. Det blir sålunda icke så god valuta för de penningar, som användas till skolovskolonierna, som önskligt vore. Skulle däremot de klena barnen under någon längre tid kunna undandragas hemmens i hygieniskt hänseende skadliga inflytande, skulle resultatet bliva ett helt annat. Att under längre tid helt och hållet skilja barnen från hemmen och vårda dem i en anstalt skulle bliva dyrt och skulle kanske stöta på motstånd från föräldrarnas sida. Däremot skulle det stöta på mindre svårigheter att vidtaga en sådan anordning, att de klena barnen hela dagen vistades borta från hemmen i frisk luft, men tillbragte natten hemma. Ett försök i denna riktning har gjorts i Charlottenburg i närheten av Berlin. Där har anordnats en särskild skola för klena barn i en skogstrakt helt nära staden, så att barnen med spårvagn lätt kunna komma dit på morgonen och hem på aftonen efter en hel dags vistelse i skogsluft. Det är sant, att klimatet där är något mildare än hos oss och att försöket ej utsträckts till de kallaste vintermånaderna, men detta beror därpå, att 'skogsskolan' i Charlottenburg haft mycket primitiva byggnader, s. k. Döckerska baracker, till sitt förfogande. Resultaten hava blivit de allra bästa. 25 % av barnen hava fullständigt botats, hos 62 % har väsentlig förbättring efter 6 månaders vistelse vid skogsskolan inträtt. Det är särskilt blodfattiga, skrofulösa, hjärt- och lungsjuka (ej tuberkulösa), som medtagits. Även resultatet av undervisningen har blivit gott. Trots det att barnen ej undervisats mer än 2—3 timmar på dagen, ha de förvärvat sig samma kunskaper som deras kamrater i den vanliga skolan med flere lästimmor. Skulle en sådan skola inrättas hos oss, så är jag övertygad om, att resultaten skola bliva lika goda som i Charlottenburg, trots att vårt klimat är ogynnsammare. Jag är även övertygad om, att en sådan skola med gott resultat kan hållas öppen året om.»

Dylika exempel tala om åtskilligt för oss, ifall vi ej fått ögonen öppna för det förut. De leda också tankarna till det ondas grundorsaker och borde då, syntes det, vädja även till våra samveten att vid sidan av det nödtvungna arbetet att bringa hjälp för olyckor, som redan uppkommit i följd av ett oriktigt system, samtidigt ägna våra handlingar åt den ännu större uppgiften att förekomma dylika olyckors uppkomst.

Ett sådant syfte låg bakom en år 1905 hos fullmäktige väckt motion (nr 32), undertecknad av 39 fullmäktige. Dess slutyrkande lydde:

»att stadsfullmäktige måtte, för främjande av huvudstadens sunda utveckling och i synnerhet en förbättring av bostadsförhållandena, tillsätta en kommission med uppdrag att framlägga — helst successiva — förslag till obebyggda stadsdelars och särskilt staden tillhörig jords ordnande och upplåtelse för bebyggande samt till lösningen av andra därmed sammanhängande eller närliggande frågor, i vilket avseende kommissionen skall äga:

1:o) att uppgöra förslag till *dels* revision av gällande stadsplan med iakttagande av de olika synpunkter, ur vilka en revision kan anses önskvärd, och *dels* ny regleringsplan för den utom stadens nuvarande område belägna, staden tillhöriga mark med fästad uppmärksamhet även vid stadens övriga omgivningar.

2:o) att därvid ägna särskilt beaktande åt, utom den egentliga gaturegleringen, jämväl de olika offentliga eller enskilda ändamål, för vilka utrymme nu och för fram-

tiden kan erfordras, såsom industrianläggningar, bostadsområden, hamnplatser, järnvägs- och spårvagnsförbindelser, parker, trädgårdsstäder och koloniträdgårdar, allmänna byggnader för olika ändamål o. s. v.

3:o) att föreslå såväl det sätt, varpå den för bostäder disponerade mark må bebyggas, som ock i vad mån dylik staden tillhörig mark bör tilläventyrs bebyggas av staden själv eller tillsvidare upplåtas på viss tid mot s. k. tomträtt eller avyttras till filantropiska bolag, föreningar och stiftelser eller bostadsföreningar eller ock i vanlig ordning försäljas.

4:o) att föreslå de åtgärder, som jämväl i övrigt kunna vara ägnade att befrämja de olika områdenas bebyggande på ett gagnande sätt, såsom befordrandet av ett billigare byggnadssätt genom graderade byggnadsordningar, förbättringar i byggnadskrediten genom kommunens mellankomst och förekommandet eller mildrandet av spekulations skadliga inflytande på bostadsprisens stegring.»

Denna motion ledde, med föranledande jämväl av andra framställningar särskilt från egnahemslånekommittén, till att fullmäktige den 13 maj 1907 beslöto inrätta en lantegendomskommitté, som sedan organiserats till en nämnd. Detta innebar, att på stadens lantegendomar i Brännkyrka och Bromma skulle åtgärder begynna i förenämnda syfte. Däremot lyckades det ej den gången att få till stånd något beslut om ingripande på den inre stadens område.

Till fullföljd av även denna senare angelägenhet väcktes år 1908 ånyo en motion (nr 33), som bland annat ledde till beslut av fullmäktige den 29 mars 1909 om tillsättande av den s. k. stadsplanekommisionen, vilken i anslutning till motionens yrkande erhöi i uppdrag:

att till stadsfullmäktige inkomma med förslag dels till revision av stadsplanerna för det nuvarande stadsområdet, särskilt i syfte att befrämja utnyttjandet av stadens gaturegleringsfastigheter och dels till användning av dessa senare på lämpliga sätt för olika ändamål.

Emellertid har genom sistnämnda beslut icke tillgodosetts mer än en del av de enhetliga uppgifter, vartill syftades i 1905 års motion och som ännu tydligare ovan framhållits.

Den uppmärksamhet »vid stadens övriga omgivningar» fränsett stadens lantegendomar, som antyddes i motionen, är ännu ett ganska oplöjt fält för förutseendet. Inkorporeringsfrågan och vissa kommunikationsplaner ävensom stadsplanelagen beröra visserligen detta ämne. Men ett enhetligt grepp på saken har samhället ännu icke erhållit. Medgivas måste ju också att detta möter många svårigheter, och i varje fall är statsmakternas medverkan här av behovet påkallad.

Stadsplanekommisionen har vidare tolkat sin uppgift så, att dess befattning med *den inre staden* är att uppgöra modifikationer i stadsplanen för att främja estetiska och hygieniska intressen och på samma gång tillgodose, att planens genomförande ställer sig så ekonomiskt billigt som möjligt. Däremot har, helt naturligt för övrigt, kommissionen icke inlåtit sig på frågan hur de olika områdena böra ur social synpunkt bebyggas samt vilka olika åtgärder och metoder böra tillitas för att förverkliga en sådan plan. Endast i någon mån och tillfälligt kommer kommissionen in på saken vid bedömandet av olika traktens bebyggande efter ett visst byggnadssätt, närmast med hänsyn till belägenheten. Något vid-

sträcktare uppdrag har kommissionen nog faktiskt icke heller fått, ehuru väl ett syfte i sådan riktning ligger inneslutet i formuleringen av uppdragets senare del.

Det synes nu ej vara försvarligt att med korslagda armar låta den inre stadens bebyggande fortgå obegränsat efter storstädernas typ, låt vara med någon försköning här och var. På obebyggda stadsdelar bör åtminstone göras ansatser till att i möjligaste mån måtte där i framtiden uppväxa en trädgårdsstad eller åtminstone en stad med öppet byggnadssätt och nägorlunda låga hus. Likaså är det en stor sak, om staden här kunde åstadkomma billig mark genom egna tomters upplåtande mot bokförda inköpsvärdet med tillagd ränteförlust, i vilket fall tomträtt är det enda upplåtelsesättet, som kan upprätthålla ändamålet med dessa billigare avgifter. Därigenom erhålles också fördelen att kunna anlita tomträttskassan för den erforderliga krediten, men dessutom är det oundgängligt, att åtgärder på något sätt vidtagas för att bereda bostadsföreningar och egna-hemsbyggare möjlighet att erhålla försträckning för den byggnadskostnad, som ej kan betäckas med det lånebelopp, som nu erhålles i tomträttskassan eller andra låneanstalter. Vad herr A. Ljunggren i en nyligen väckt motion anför här om, ävensom om behovet för en myckenhet människor att ha sin bostad i den inre staden måste man fullt instämma uti. Slutligen bör staden för det nu ifrågasatta ändamålets uppnående överväga även de andra åtgärder, som antyddes i 1905 års motion.

En fråga, som härvid träder i förgrunden, är nödvändigheten att uppgöra en finansplan för utnyttjandet av stadens gaturegleringsfastigheter efter de nu ifrågasatta billigare grunderna samt i vad mån detta kan och bör inverka på stadens länepolitik och övriga därmed sammanhängande omständigheter.

Beträffande härefter omgivningarna *utanför den planlagda staden*, så blir det här oundgängligt att få till stånd ett samarbete med staten för att komma till rätta med förhållandena i det syfte, ovan först angivits. Staten har här samma förpliktelse och intresse som kommunen att gagna alla, som lida under det nuvarande tillståndet, och allt måste göras för att väcka insikten härom hos statsmakten.

Till en början äger staten en myckenhet jord runt omkring huvudstaden, och denna bör, i den mån den tages i anspråk, utnyttjas förnuftigt på samma sätt som stadens egendomar. De annalkande planerna på utnyttjandet av hela norra Djurgården böra således i tid uppgöras företrädesvis så, att de gagna folket, och ej för att staten, det må sedan gå hur som helst med människorna, må beredas stora vinster.

Vidare kräves statsmakternas medverkan för att få någon hand även med ockret på den enskilda jorden både inom och utom stadsplanen. Ett medel är jordvärdeavgiften på det genom samhällets arbete frambragta jordvärdet, varom fullmäktige en gång gjort framställning till Konungen. Men det behövs även annat allvarligt ingripande, varpå må såsom exempel erinras om följande förhållande.

En normal och människovärdig bostad har i alla tider på landsbygden ansetts böra begränsas till en eller högst två våningar, och en intelligent anlagd stad bör i regel *icke uppvisa boningshus till större höjd än trenne våningar*. Rätten för en jordägare att med utnyttjandet av ett jordmonopol uppföra hus till uthyrning av bostäder till ännu större höjd är en av de kraftigaste hävstångerna för tomtmarkens fördyrande och tillskapandet av storstädernas onaturliga bostadsförhållanden. Det borde därför gälla såsom en lag för hela landet, att ingen äger

rättighet att uppföra hus för uthyrning av bostäder till högre höjd än tre våningar, därest ej för undantagsfall meddelas dispens. På denna angelägenhet har i all synnerhet huvudstadens innevånare anledning att fästa statsmaktens uppmärksamhet.

Det förestående förslaget måste till sin natur vara tämligen vittutseende i åtskilligt. Under inga förhållanden får det därför uppehålla redan föreslagna eller andra åtgärder, som kunna vara ägnade att omedelbart lindra den bestående bostadsnöden. Strävandena för den levande generationen och för kommande släkten böra även här gå hand i hand.

Det hemställes alltså:

att stadsfullmäktige — vid sidan av strävandena för omedelbart avhjälpande av den nuvarande bostadsnöden — måtte tillika

1:o) taga i övervägande, vilka åtgärder kunna vidtagas av huvudstaden själv för att staden inom sitt nu planlagda område må med stöd av billigare markkostnad och ändamålsenliga kreditanordningar kunna utveckla sig till en trädgårdsstad med öppet byggnadssätt och låga hus, ävensom i vad mån ett förberedande arbete härför må kunna ske genom en särskild kommitté eller en utvidgning av stadsplanekommisionens uppdrag;

2:o) hos Kungl. Maj:t anhålla om statsmaktens medverkan och samarbete med staden för enahanda måls uppnående, särskilt på staten och enskilde tillhörig mark utanför det planlagda området medelst lämpligt förfogande över staten tillhörig jord samt andra statsåtgärder, som kunna tjäna detta ändamål;

3:o) hos Kungl. Maj:t framhålla behovet av en för hela landet gällande lag, som förbjuder uppförandet av hus, avsedda till uthyrning av bostäder, till högre höjd än tre våningar, där ej Konungen för skäliga undantagsfall därtill lämnar tillstånd.

Stockholm den 19 februari 1912.

Carl Lindhagen.

Fredr. Nilsson.

N. P. Olsson.

Albert Forsell.

O. Borge.

Bil. B.

Motion nr 32 hos Stockholms stadsfullmäktige år 1911.

Av herr **Lindhagen**, *angående framställning till Kungl. Maj:t om statsmaktens medverkan därtill, att Kastellholmen och västra strandremsan av Skeppsholmen må utan jordocker bibehållas som parkområde för statsborgarne i landets huvudstad.*

Till Stockholms stadsfullmäktige.

Det är bekant, att beredningsutskottet på initiativ av bankdirektör K. A. Wallenberg välbetänkt upptagit frågan om att mot vandalism skydda Kastellholmen ävensom västra strandremsan af Skeppsholmen, vilka områden ej skulle tagas i anspråk för det nyaste förslaget till flottstation. Men man har, såsom ock drätselnämndens första avdelning, ehuru icke utan tvekan, i avgivet yttrande ifrågasatt, tillika trott, att staden för ändamålet nödgades förvärva områdena och erbjuda statsverket en större lösesumma efter spekulationspris. Med anledning härav tillåter jag mig att till övervägande vid detta ärendes behandling få framföra följande synpunkter.

Det är ju obestriddligt, att jorden såsom den grundläggande ekonomiska faktorn för människornas tillvaro bör disponeras förnuftigt för sina naturliga ändamål och till gagn för alla, i den mån de behöva jord för sin bostad, sin utkomst, sin hälsa och sin frihet. Den jord, som äges av staten, d. v. s. alla medborgare, bör naturligtvis i all synnerhet förfogas över på just detta sätt.

I gångna tider har också statens styrelse med storartad frikostighet sökt tillämpa dessa grundsatser. Kronan ägde fordom en myckenhet jord, men genom de storartade jorddonationerna till industrien, jordbruket och städerna avhände sig kronan större delen därav gratis för att gagna landets näringar och befolkning. Härvid begicks dock det ödesdigra felet, att man ej ägnade någon omtanke åt att upprätthålla donationernas ändamål, vilket därigenom väsentligen förspildes. Donationsjordarna hava, i stället för att bereda varaktig stad för näringar och folk, till största delen blivit en handelsvara eller med andra ord ett byte för spekulationen.

I vår tids ekonomiska samfundslif, som leder sitt ursprung från den ekonomiska liberalismens genombrott, ha statsstyrelserna in i det sista sökt främja den uppfattningen, att även statsjorden bör vara främst en spekulationsvara. Man har sålunda understött och påskyndat förfelandet av de gamla kronodonationernas ändamål. I fråga om den återstående statsjorden har man i det sista sökt verka för att industrien fortfarande skall få övertaga dylika besittningar för gott pris, såsom fallet var exempelvis med det senaste förslaget till upplåtande av statens vattenfall. I fråga åter om statsjord, som folket behöver till jordbruk, bostäder eller andra folkliga ändamål, uppfattar staten sin uppgift huvudsakligen

vara att söka utfå den största möjliga betalning. Staten framträder icke såsom vårdare främst av allmänt väl utan företrädesvis såsom en spekulant vid sidan av alla de enskilda spekulanterna.

Mot denna dekadans i statsstyrelsen har en oundgänglig reaktion börjat göra sig gällande, och detta omdaningsarbete, som tillika måste framtråda såsom ett upplysningsarbete, måste på alla områden med kraft fullföljas.

Hit hör den speciella angelägenheten att statsjord, som varit upplåten till parker i städerna eller ytterligare behöves för sådant ändamål, bör stå till förfogande utan att därför staten skall av den på jord nödlidande stadsbefolkningen utpressa dryga köpeskillingar, som så väl behövas för att förbättra de usla bostadsförhållandena, andra hygieniska åtgärder och mycket annat. Stadsbefolkningen behöver åtminstone några oaser av luft och ljus, och det är blodspenningar att därför av densamma utkräva penningevärden, som kunnat uppkomma endast i följd av att denna befolkning bor så trångt, besitter med andra ord för litet jord och därigenom ödelägges till hälsan.

När i Stockholm exempelvis är sammanförd $\frac{1}{17}$ av landets innevånare, så är det icke för mycket begärt, att denna befolkning får till främjande av hygienens och estetikens påtagligaste kraf för gemensamt bruk disponera något av sin andel i statsjorden. De arealer, som statens i Stockholm bosatta medborgare, skulle få begagna, komma ju i alla fall att bliva endast en obetydlighet mot deras proportionella andel och fullständigt försvinnande i förhållande till vad som exempelvis nyligen givits och fortfarande utdelas till Norrlands bönder.

Det är ur dessa synpunkter, som Humlegården, Kungsträdgården och den egentliga Djurgården, allt statsegendom, upplåtits till folkparker åt huvudstadens innevånare och som försök att på annat sätt få utnyttja dem utan hänsyn till dessa medborgares bästa blivit väsentligen avvisade.

Skeppsholmen och Kastellholmen ha hitintills faktiskt också utnyttjats såsom en integrerande del i det parksystem, som börjar med Kungsträdgården samt över dessa holmar fortsatt till Djurgården. Man kan säga, att Kungsträdgården med dess fortsättning i Skepps- och Kastellholmarna allt hitintills utgjort Stockholms centrala stora park, och i detta parksystem ha holmarna utgjort själva pärlan, såväl på grund av sitt enastående vackra läge som även därför, att för huvudstadens centrala befolkning, desamma utgjort en promenadplats, som kunnat skänka någon ro åt trötta sinnen.

Till detta kommer vidare, att dessa holmar, bevarade någorlunda sådana naturen danat dem, utgöra sedan gammalt en glanspunkt i huvudstadens profil och giver den huvudsakliga reliefen och omväxlingen åt Stockholms vackra hamnområde. Om någon statsjord skall anses vara självskrivnen att här väsentligen avsåttas för sitt av naturen anvisade ändamål och räddas från jordocker och så kallad enskild företagsamhet, så är det just dessa holmar. De äro av antydde skäl och genom sin egendomliga belägenhet och skapnad — särskilt Kastellholmen — både historiska minnesmärken och naturminnesmärken. Staten har länge genom sin lagstiftning sökt skydda historiska minnen och nyligen även utfärdat en lag om skydd för naturminnesmärken. Må då även i detta fall den ena handen veta, vad den andra gör.

Statsmakten är ju dessutom för närvarande sysselsatt med att utreda, i vad mån en oförtjänt jordvärdestegring, som åtsadkommits allenast genom ett samhällens växt, rättvisligen skall kunna överföras till det samhälle, som skapat densamma, och även detta nya uppslag manar till eftertanke.

Inför de ständigt återkommande hotelserna i motsatt syfte bör det vara på tiden att vinna trygghet för att även dessa parkområden genom statens egen medverkan upptagas i stadsplan och bevaras för sina naturliga ändamål, med skyldighet naturligtvis för staden att underhålla och vårda desamma. Det synes därför vara alldeles för pessimistiskt och under inga förhållanden böra ifrågakomma, att staden utgår från att den befinner sig i ett rättslöst nödläge med kniven på strupen och därför ej ser sig någon annan utväg än att erbjuda ett hyende under en vilseförd jordpolitik.

För områdenas huvudsakliga bibehållande på ett varaktigt sätt såsom offentliga parker och promenadplatser stå flera former till buds. Givet är att staten i dylikt fall ej bör förfara såsom i gamla tider och avhända sig all kontroll över ändamålets upprätthållande. Kraftigaste kontrollen är att staten behåller äganderätten till själva marken.

På grund av vad sålunda anförts hemställes:

att stadsfullmäktige med anledning av den ånyo väckta frågan om Kastell- och Skeppsholmarnas räddande från förödelse, måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om statmaktens medverkan därtill, att Kastellholmen och västra strandremsan av Skeppsholmen måtte på ett varaktigt och definitivt sätt utan jordocker bibehållas såsom ett parkområde för de statens medborgare, som utan tillräcklig luft och ljus blivit sammanträngda i landets huvudstad.

Stockholm den 2 oktober 1911.

Carl Lindhagen.